

Piasecka, Renata

Kształtowanie się profilu działalności Polskiej Agencji Prasowej "Polpress" w latach 1944-1947

Rocznik Historii Prasy Polskiej 5/2(10), 209-230

2002

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

T. V (2002) Z. 2(10)
ISSN 1509-1074

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

**The Activity
of the Polish Press
Agency "Polpress"
in the Years
(1944–1947)**

**Kształowanie się
profilu działalności
Polskiej Agencji Prasowej
„Polpress” w latach
1944–1947**

Institut Bibliotekoznawstwa
i Dziennikarstwa
Akademia Świętokrzyska
ul. Leśna 16
PL 25-509 Kielce

**Renata
PIASECKA**

KEY WORDS

press agencies, history,
information, propaganda

SŁOWA KLUCZOWE

agencje prasowe, historia, informacja,
propaganda

ABSTRACT

The article discusses the initial period of activity of the Polish Press Agency in the years 1944–1947. The main research theses concern the genesis and position of this government-owned press agency in the structures of the Ministry of Information and Propaganda, as well as the areas of its activity and the role in circulating information. The profile of other press agencies established in Poland in the years 1944–1946 is also discussed.

ABSTRAKT

Omówiono początkowy okres działalności Polskiej Agencji Prasowej w latach 1944–1947. Główne tezy badawcze koncentrują się wokół genezy i pozycji rządowej agencji prasowej w strukturach Resortu, Ministerstwa Informacji i Propagandy oraz kierunków jej działalności i roli PAP „Polpress” w obiegu informacji. Opisano także profil działalności pozostałych informacyjnych agencji prasowych omawianego okresu powstałych w Polsce.

Streszczenie

Decyzja o utworzeniu przez Związek Patriotów Polskich własnej, konkurencyjnej wobec PAT, agencji prasowo-informacyjnej zapadła 10 III 1944 roku w Moskwie. Faktycznie jednak agencja prasowa „Polpress” rozpoczęła działalność dopiero w początkach lipca 1944, koncentrując się przede wszystkim na propagandzie zagranicznej. Na rodzimym terenie „Polpress” zaistniała w okresie „Polski lubelskiej” w sierpniu 1944 roku, uzyskując status oficjalnej agencji PKWN. W Lublinie omawiana instytucja funkcjonowała początkowo jako niewielki oddział krajowy tejże agencji w Moskwie, z czasem jako siedziba Centrali, która następnie została przeniesiona tymczasowo do Łodzi, a w lipcu 1945 roku na stałe do Warszawy. Stopniowo agencja obejmowała swoją działalnością cały obszar wyzwolonej Polski, stanowiąc dla ówczesnych wydawnictw prasowych podstawowe źródło informacji krajowych, a zwłaszcza zagranicznych. Od 1 I 1945 do początków 1947 Polska Agencja Prasowa „Polpress” podlegała bezpośrednio Ministerstwu Informacji i Propagandy. Jako agencja rządowa od początku swego istnienia spełniała rolę informacyjno-propagandową. Profil działalności PAP ostatecznie ustalił się w latach 1945–1946. Do najważniejszych zadań tej instytucji należało wydawanie biuletynów dla prasy, urzędów i instytucji państwowych, pośrednictwo ogłoszeniowe, różne formy reklamy, z prasową włącznie i fotoserwis.

Przedmiot niniejszego opracowania stanowi próba przedstawienia profilu działalności Polskiej Agencji Prasowej w pierwszym okresie istnienia tej ważnej, z punktu widzenia obiegu informacji prasowych, instytucji. Zakres chronologiczny omawianej problematyki zamyka się w latach 1944–1947. Cezura wyjściowa to utworzenie informacyjnej agencji prasowej „Polpress” — późniejszej PAP, zaś cezurę końcową stanowi rozwiązanie Ministerstwa Informacji i Propagandy, bezpośrednio nadzorującego działalność agencji.

Niniejsza publikacja ma charakter komunikatu naukowego, będącego podsumowaniem, wyników kwerendy biblioteczno-archiwalnej prowadzonej przez autorkę na temat działalności PAP i pozostałych informacyjnych agencji prasowych, które powstały w Polsce po II wojnie światowej.

Omawiana problematyka stanowi zarazem przyczynek do opracowania zagadnienia obiegu i reglamentacji informacji w PRL, w którym kluczowa rola przypadła właśnie Polskiej Agencji Prasowej. Mimo istnienia sprzyjających warunków oraz dostatecznej perspektywy czasowej dla przeprowadzenia obiektywnych badań naukowych, jak dotąd zagadnienie informacyjnych agencji prasowych działających w Polsce w latach 1944–1989 nie doczekało się odrębnego, całościowego opracowania. Tym bardziej więc zachodzi potrzeba kontynuacji badań zapoczątkowanych przez E. Rudzińskiego w odniesieniu do okresu dwudziestolecia międzywojennego¹.

Niewielkie wzmianki na temat genezy i początkowego okresu działalności PAP odnaleźć można w nielicznych opracowaniach z dziedziny prasoznawstwa, które zostały wydane do 1989 roku. Wśród nich wymienić należy:

- S. Kuśmierskiego, *Propagandę polityczną Polskiej Partii Robotniczej w latach 1944–1948*, Warszawa 1976;
- A. L. Gzelli, *Prasę lubelską 1944–1947*, Lublin 1974;
- S. Ziemnickiego, *Agencja Prasowa „Polpress” w okresie PKWN i Oddział „Polpress” PAP w Lublinie (1944–1979)*, [w:] *Prasa lubelska. Tradycje i współczesność*, Lublin 1986;

¹ E. Rudziński, *Informacyjne agencje prasowe w Polsce 1926–1939*, Warszawa 1970.

- *Encyklopedię wiedzy o prasie*, pod red. J. Maślanki, Wrocław 1976;
- A. Słomkowskiej, *Prasę w PRL. Szkice historyczne*, Warszawa 1980;
- J. Łojka, J. Myślińskiego, W. Władyki, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988;
- M. Ciećwierz, *Politykę prasową 1944–1948*, Warszawa 1989.

W ostatnim dziesięcioleciu omawianym problemem zajmowali się głównie autorzy publikacji poświęconych transformacji mediów². Interesującą z punktu widzenia PAP oraz zagadnienia obiegu informacji w PRL warstwę faktograficzną zawierają ponadto znane opracowania z początku lat dziewięćdziesiątych, poświęcone polityce prasowej PZPR oraz działalności Ministerstwa Informacji i Propagandy:

- A. Kozieł, *Studium o polityce prasowej PZPR w latach 1948–1957*, Warszawa 1991;
- A. Kozieł, *Prasa w latach 1944–1989*, [w:] *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Zarys dziejów*, Warszawa 1999;
- A. Krawczyk, *Pierwsza próba indoktrynacji. Działalność Ministerstwa Informacji i Propagandy w latach 1944–1947*, Warszawa 1994.

Krótkie noty encyklopedyczne dotyczące PAP „Polpress” zawiera także wydany ostatnio PWN *Leksykon. Media* oraz kalendarium poświęcone polskim mediom opracowane przez J. Myślińskiego³.

Omawiana problematyka znalazła słabe odzwierciedlenie w wydawnictwie „Materiały Pomocnicze do Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej” i jego kontynuacji — „Materiałach Pomocniczych do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, a także na łamach czasopism naukowych o profilu prasoznawczym.

Wśród artykułów naukowych opublikowanych w latach sześćdziesiątych i na początku lat siedemdziesiątych na szczególną uwagę zasługuje publikacja J. Myślińskiego: *Z dziejów Resortu Informacji i Propagandy PKWN w zakresie prasy i informacji masowej*, zawierająca krótką charakterystykę działalności agencji prasowej „Polpress” w okresie

² Zob. T. Mielczarek, *Między monopolem a pluralizmem. Zarys dziejów środków komunikowania masowego w Polsce 1989–1997*, Kielce 1997, s. 75–80; I. Rutkiewicz, *Agencje prasowe — stare i nowe*, [w:] *Media i dziennikarstwo w Polsce 1989–1995*, red. G. Kopper, I. Rutkiewicz, K. Schliep, Kraków 1996, s. 78–83; J. Wysocki, *Polska Agencja Prasowa: dziś i przyszłość*, [w:] *Transformacja mediów 1989–1995*, Warszawa 1996.

³ PWN *Leksykon. Media*, Warszawa 2000; J. Myśliński, *Kalendarium polskiej prasy, radia i telewizji*, Kielce 2001.

od sierpnia do września 1944 roku⁴. Z kolei pierwsze lata (1944–1947) PAP „Polpress” zostały omówione w 1971 roku przez Cz. Ziniewicza na łamach „Materiałów Pomocniczych do Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej”⁵. Mimo walorów poznawczych ostatnia z wymienionych publikacji skłania do reinterpretacji przedstawionej problematyki, z uwagi na brak obiektywizmu, jak również istotne pomyłki faktograficzne⁶. Wśród nielicznych opublikowanych materiałów źródłowych wymienić należy sprawozdanie PAP „Polpress” za rok 1945, przygotowane do druku przez M. Zawadkę w formie przyczynku do historii XX-lecia Polski Ludowej⁷.

Po 1989 roku dwa przeglądowe artykuły naukowe poświęcone tradycjom i współczesności PAP opublikowała E. Ciborska, opierając się na dotychczasowym stanie badań i artykułach prasowych, z pominięciem źródeł archiwalnych⁸. Literaturę przedmiotu w niewielkim stopniu uzupełniają wspomnienia dziennikarzy agencyjnych i polityków związanych z działalnością Ministerstwa Informacji i Propagandy, opublikowane głównie na łamach „Zeszytów Prasoznawczych” i „Prasy Polskiej”⁹. Omawiane zagadnienie nie znalazło odzwierciedlenia w po-

⁴ J. Myśliński, *Z działalności Resortu Informacji i Propagandy PKWN w zakresie prasy i informacji prasowej*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, t. VI, 1967, z. 1, s. 155–162.

⁵ Cz. Ziniewicz, *Pierwsze lata działalności Polskiej Agencji Prasowej Polpress*, „Materiały Pomocnicze do Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej”, Warszawa 1971, z. 1, s. 59–76.

⁶ Według Cz. Ziniewicza „Biuletyn Specjalny” był przeznaczony do druku, podczas gdy w rzeczywistości, z uwagi na poufny charakter, docierał jedynie do wąskiego kręgu odbiorców. Por. Cz. Ziniewicz, *Pierwsze lata...*, s. 66.

⁷ M. Zawadka, *Przyczynki do historii XX-lecia. Początki PAP*, „Prasa Polska” 1964, nr 5, s. 17–19.

⁸ E. Ciborska, *Polska Agencja Prasowa (Tradycje i współczesność)*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej”, t. I, 1998, z. 1–2, s. 170–190; E. Ciborska, *Zmiany w Polskiej Agencji Prasowej (1989–1992)*, „Materiały Pomocnicze do Najnowszej Historii Dziennikarstwa”, t. 23, Warszawa 1993, s. 50–57.

⁹ Por. M. Hofman, *Lublin 1944. Jeden listopadowy dzień*, „Zeszyty Prasoznawcze” XXV, 1984, nr 3 (101), s. 15–21; S. Matuszewski, *Ministerstwo Informacji i Propagandy*, „Zeszyty Prasoznawcze”, XXV, 1984 nr 3 (101), s. 7–14; M. Podkowiński, *Spoglądając wstecz*, „Zeszyty Prasoznawcze”, XXV, 1984 nr 3 (101) s. 22–26; E. Kaczmarczyk, *Uprawiałem propagandę. Rozmowa ze S. Matuszewskim*, „Prasa Polska” 1984 nr 9, s. 8–13; A. Ochocki, *Habemus PAP*, „Prasa Polska” 1983 nr 8, s. 22–23; S. Ziemiński, *Agencja Prasowa „Polpress” w okresie PKWN i Oddział „Polpress-PAP” w Lublinie (1944–1979)*, [w:] *Prasa lubelska. Tradycje i współczesność*, Lublin 1986, s. 321–330.

wojennej literaturze pamiętnikarsko-wspomnieniowej. Wyjątek w tym względie stanowi książka znanego korespondenta zagranicznego Stanisława Głabińskiego *PAP w herbie*, zawierająca wspomnienia, anegdoty i refleksje autora na temat znanych mu ludzi i wydarzeń¹⁰.

Osobną grupę materiałów stanowią wydane na prawach rękopisu informatory PAP oraz Zeszyty Dokumentacyjne PAP, ukazujące się pod wspólnym tytułem *Ocalić od zapomnienia*¹¹.

Zasadnicze materiały źródłowe do początków PAP „Polpress” przechowywane są w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Pod kątem omawianej problematyki badawczej najcenniejszy okazał się zespół Ministerstwo Informacji i Propagandy 1945–1947, zawierający m.in. korespondencję z PAP, okresowe sprawozdania z działalności tej instytucji, meldunki, raporty służbowe etc. Rozproszone, fragmentaryczne informacje zawierają również zespoły: PKWN, KRN, KC PPR. Negatywne rezultaty przyniosła natomiast analiza zawartości zespołu: PAP w latach 1945–1977, który poza biuletynami Redakcji Krajowej i Zagranicznej nie zawiera ważniejszych dokumentów z omawianego okresu.

W artykule po raz pierwszy zostały wykorzystane materiały źródłowe zgromadzone w zespole: Polska Agencja Prasowa „Polpress”, udostępnionym przez AAN na początku 2001 roku. Oprócz biuletynów „Polpressu” z lat 1944–1945 zespół zawiera również niewielką ilość dokumentów o charakterze organizacyjnym, takie jak: rozkazy, rozporządzenia i komunikaty wojenne z okresu lubelskiego i łódzkiego.

Podjęta problematyka ma szansę zyskania szerszego wymiaru po uzupełnieniu jej o zarys działalności emigracyjnej Polskiej Agencji Telegraficznej (PAT), która faktycznie zakończyła swą działalność dopiero w 1991 roku po ceremonii symbolicznego połączenia z PAP. Jak dotąd ten temat nie znalazł odzwierciedlenia w literaturze przedmiotu.

Główne tezy badawcze niniejszego opracowania koncentrują się wokół genezy oraz miejsca rządowej agencji prasowej w strukturach Resortu, a następnie Ministerstwa Informacji i Propagandy, kierunków działalności agencji w latach 1944–1947 oraz profilu pozostałych agencji prasowych, utworzonych w Polsce po II wojnie światowej.

¹⁰ S. Głabiński, *PAP w herbie*, Warszawa 1986.

¹¹ Zob. J. Gerhard, *Dwadzieścia lat Polskiej Agencji Prasowej PAP*, Warszawa 1965; J. Gerhard, *Dwadzieścia pięć lat Polskiej Agencji Prasowej PAP*, Warszawa 1970; *40 lat Polskiej Agencji Prasowej*, „Ocalić od zapomnienia”, z. 3, Warszawa 1986.

Historia Polskiej Agencji Prasowej, występującej początkowo pod szyldem „Polpressu”, rozpoczęła się w początkach 1944 roku w Moskwie. Powstanie agencji stanowić miało przeciwwagę wobec przebywającej na uchodźstwie i reprezentującej stanowisko rządu emigracyjnego Polskiej Agencji Telegraficznej (PAT)¹². Organizatorami agencji byli czołowi działacze Związku Patriotów Polskich: Stefan Jędrzychowski, Stefan Wierbłowski i Zygmunt Modzelewski¹³. W omówionej we wstępie literaturze przedmiotu, jak również w materiałach Ministerstwa Informacji i Propagandy za umowny moment powstania „Polpressu” przyjmowane są obrady Prezydium Zarządu Głównego Związku Patriotów Polskich, które odbyły się 10 marca 1944 roku. Faktycznie jednak agencja rozpoczęła działalność dopiero w początkach lipca 1944 po zakończeniu prac związanych z jej organizacją i uzyskaniu zgody Kremla¹⁴. Pierwszym dyrektorem „Polpressu” został Z. Modzelewski, późniejszy minister spraw zagranicznych¹⁵. Informację o utworzeniu przez ZPP własnej agencji prasowo-informacyjnej podano do wiadomości publicznej 8 VIII 1944 na łamach tygodnika „Wolna Polska”. Według tego źródła głównym zadaniem „Polpressu” miała być propaganda zagraniczna rozumiana jako „informowanie przedstawicielstw państw sojuszniczych oraz prasy zagranicznej o działalności ZPP i Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR”¹⁶. Jak wynika z dokumentów KC WKP(b) bezpo-

¹² M. Kwaśniewski, *Kompendium wiedzy o PAP*, t. I, Warszawa 1987, s. 5, maszynopis przechowywany w Zespole Dokumentacji Prasowej PAP.

¹³ S. Jędrzychowski (ur. 1910) — doktor nauk prawnych, w latach trzydziestych działacz lewicowych organizacji współpracujących z KPP, podczas drugiej wojny światowej w ZSRR. Działacz ZPP i współorganizator I Dywizji im. T. Kościuszki. Członek PPR od 1944, następnie w PZPR. W okresie od lipca do grudnia 1944 kierownik Resortu Informacji i Propagandy PKWN, zarazem pełnomocnik PKWN w Moskwie. S. Wierbłowski (1904–1978) — w okresie międzywojennym działacz KPP, podczas drugiej wojny światowej w ZSRR, od 1944 członek KC PPR, następnie KC PZPR do 1964. Od stycznia do czerwca 1945 wiceminister informacji i propagandy. Z. Modzelewski (1900–1954) — doktor ekonomii i filozofii, w okresie międzywojennym działacz KPP, w latach 1937–1945 przebywał w ZSRR (więziony od 1937 do 1939). Działacz ZPP i Centralnego Biura Komunistów Polskich w ZSRR. Od 1944 w PPR, następnie w PZPR. W latach 1945–1947 ambasador RP w ZSRR. Dane biograficzne na podstawie: T. Mołdawa, *Ludzie władzy 1944–1991*, Warszawa 1991, s. 365–366, 794–795, 399.

¹⁴ M. Kwaśniewski, *Kompendium wiedzy...*, s. 4.

¹⁵ Cz. Ziniewicz, *Pierwsze lata...*, s. 59; S. Ziemnicki, *Agencja Prasowa „Polpress” w okresie PKWN...*, s. 321. Według niektórych źródeł „Polpressem” w Moskwie miał kierować S. Jędrzychowski. Por. *40 lat Polskiej Agencji Prasowej*, „Ocalić...”, s. 18.

¹⁶ M. Kwaśniewski, *Kompendium wiedzy...*, s. 4–5.

średni wpływ na obsadę personalną placówek zagranicznych agencji wywierały rekomendacje ambasadorów radzieckich, którzy mieli wyłonić kandydatury tzw. „agentów-korespondentów” spośród Polaków mieszkających za granicą. Ostateczna weryfikacja należeć miała do Wydziału Informacji Międzynarodowej KC WKP(b)¹⁷.

Spór o dokładny wiek agencji powstał już w 1955 roku, przy okazji jubileuszu dziesięciolecia PAP¹⁸. Dyskusja w tej sprawie nie przyniosła wówczas ostatecznego rozwiązania i jak twierdzi S. Głąbiński zapewne nigdy „nie zostanie rozstrzygnięta, a jedyną absolutnie pewną datę w historii agencji stanowi dzień 18 X 1945 roku, w którym Rada Ministrów uchwaliła dekret o przemianowaniu «Polpressu» na PAP”¹⁹. Cytowany pogląd w dużej mierze uzasadnia skromna zawartość źródeł archiwalnych z początkowego okresu działalności omawianej instytucji.

Na rodzimym terenie agencja prasowa „Polpress” zaistniała w okresie „Polski lubelskiej”, w sierpniu 1944 roku, uzyskując status oficjalnej agencji PKWN²⁰. Podstawowe zadania tej instytucji sprostawały się do gromadzenia wiadomości z wyzwolonych obszarów Polski i wydawaniu dwa razy w tygodniu ogólnoinformacyjnych biuletynów, zawierających materiał krajowy i zagraniczny, opracowany pod kątem polityki PKWN, a następnie Rządu Tymczasowego. Na ich treść składały się dekrety, rozporządzenia i komunikaty poszczególnych resortów, informacje terenowe, wiadomości z frontu, sprawozdania z działalności partii politycznych, doniesienia z ZSRR oraz artykuły literackie. Odbiorcami wydawanych od 3 IX 1944 biuletynów były oprócz PKWN i Centrali „Polpressu” w Moskwie redakcje „Rzeczpospolitej”, „Gazety Lubelskiej”, „Gazety Podlaskiej”, „Ziemi Tomaszowskiej”, „Zwycięzimy” oraz „Wici”²¹.

W Lublinie oprócz biuletynów wydawano także bieżące komunikaty wojenne²². Źródłem informacji o wydarzeniach na froncie były

¹⁷ *Polska — ZSRR. Struktury podległości. Dokumenty KC WKP(b) 1944–1949*, Warszawa 1995, s. 64.

¹⁸ S. Głąbiński, *PAP...*, s. 86.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), Ministerstwo Informacji i Propagandy 1945–1947 (dalej: MIP), sygn. 176, k. 20. Sprawozdania z działalności PAP Polpress 1945–1947.

²¹ Tamże, k. 1; AAN, PKWN, sygn. I/95, k. 245; AAN, PKWN, sygn. I/13, k. 140. Sprawozdanie z działalności resortów oraz Biura Personalnego; Por. J. Myśliński, *Z działalności Resortu...*, s. 159–162; A. L. Gzella, *Prasa lubelska 1944–1974*, Lublin 1974, s. 92–96.

²² AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/2, k. 1–3.

wiadomości otrzymywane z Resortu Spraw Wojskowych i Naczelnego Dowództwa oraz serwisy radiowe nadawane przez agencje państw sprzymierzonych. Własny „Biuletyn Polski” wydawał także oddział moskiewski „Polpressu”²³.

W strukturze powołanego 18 VII 1944 Resortu Informacji i Propagandy PKWN rządowa agencja prasowa „Polpress” podlegała Wydziałowi Propagandy Zagranicznej, którego główne zadanie zostało niejasno określone jako „stwarzanie PAT”, przez co, jak się wydaje, rozumiano nawiązywanie kontaktów i kompletowanie pracowników²⁴. Dla przyszłości omawianej instytucji istotne znaczenie miało zebranie organizacyjne Resortu, które odbyło się 24 VIII 1944 roku z udziałem Stefana Matuszewskiego — zastępcy szefa Resortu Informacji i Propagandy, Jerzego Borejszy — redaktora naczelnego „Rzeczpospolitej”, Wilhelma Billiga — odpowiedzialnego za radio (późniejszego dyrektora Polskiego Radia, a następnie prezesa Centralnego Urzędu Radiofonii) i Jerzego Putramenta²⁵. Zastępca redaktora naczelnego „Rzeczpospolitej” zgłosił wówczas wniosek dotyczący wyodrębnienia z Resortu Informacji i Propagandy „Polpressu”, a także Polskiego Radia, powołanego do życia 11 VIII 1944 roku. Dekret PKWN z 7 IX 1944 nie uwzględniał jednak uprzednio zgłoszonych propozycji, co w znacznej mierze zadecydowało o profilu działalności wymienionych wyżej instytucji.

W Lublinie organizacją „Polpressu” zajmował się zastępca szefa Resortu Informacji i Propagandy płk. S. Matuszewski, który w porozumieniu z ZPP i przebywającym w Moskwie S. Jędrychowskim we wrześniu 1944 roku mianował pierwszych pracowników agencji, w większości ludzi nowych, bez doświadczenia i wykształcenia dziennikarskiego²⁶. Z tego grona wyszło wiele sław powojennego dziennikarstwa agencyjnego, m.in. Michał Hofman, Stanisław Lewandowski, Marian Podkowiński. Karierę zaczynał tu również znany poeta i satyryk Ludwik Jerzy Kern.

²³ Tamże, sygn.1/14, k. 1–32.

²⁴ AAN, PKWN, sygn. I/13, k. 135.

²⁵ A. Krawczyk, *Pierwsza próba...*, s. 12; M. Ciećwierz, *Polityka prasowa 1944–1948*, Warszawa 1989, s. 15–16; tenże, *Działalność Resortu Informacji i Propagandy w Lublinie i na Lubelszczyźnie (1944–1947)*, w: *Prasa lubelska...*, s. 188.

²⁶ S. Matuszewski (1905–1985) — teolog i filozof, pedagog; w latach 1943–1944 w polskich jednostkach wojskowych w ZSRR, działacz PPS; od września do grudnia 1946 minister informacji i propagandy. Dane biograficzne na podstawie: T. Mołdawa, *Ludzie...*, s. 392–393.

Kierownictwo „Polpressu” od samego początku znajdowało się w rękach działaczy związanych z PPR. Przejściowo prowadzenie agencji powierzono ówczesnej kierownicze Wydziału VII (Propagandy Zagranicznej) Resortu Informacji i Propagandy Zofii Marchlewskiej-Marczewskiej, córce znanego działacza komunistycznego J. Marchlewskiego²⁷. Następnie od 30 IX do końca grudnia 1944 roku obowiązki kierownika-redaktora działu krajowego „Polpressu” pełnił Stefan Świerzewski, który z dniem 15 II 1945 przeszedł do pracy w redakcji „Życia Warszawy”²⁸. W okresie istnienia Ministerstwa Informacji i Propagandy kolejnymi dyrektorami omawianej instytucji byli: Andrzej Jan Nowicki — były kierownik Wydziału Prasy i Informacji ZG ZPP, a po jego odejściu na stanowisko redaktora naczelnego Robotniczej Agencji Prasowej Aleksy Deruga od 11 III 1946 do lipca 1950²⁹. Faktyczna władza w agencji należała jednak do szarej eminencji w osobie J. Mincowej, formalnie zatrudnionej do 1954 roku na stanowisku redaktora naczelnego i zastępcy dyrektora³⁰.

W Lublinie „Polpress” funkcjonował początkowo jako niewielki oddział krajowy tejże agencji w Moskwie, z czasem jako siedziba Centrali, która z kolei została przeniesiona tymczasowo do Łodzi, a następnie w lipcu 1945 roku na stałe do Warszawy³¹. Do momentu kapitulacji III Rzeszy w „Polpressie” obowiązywały rygory stanu wojennego, a wydawanie przez dyrektora rozkazów zostało zniesione dopiero

²⁷ M. Kwaśniewski, *Kompendium...*, s. 6; S. Kaczmarczyk, *Uprawiałem propagandę...*, „Prasa...”, s. 8–13; AAN, PKWN, sygn. XVI/3, k. 1.

²⁸ AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/1, k. 11. S. Świerzewski — dziennikarz, członek PPR, kierownik Wydziału Prasowego SOW „Czytelnik”; po odejściu A. Bidy do służby dyplomatycznej został dyrektorem Biura Prasy przy Prezydium Rady Ministrów. Zob. M. Ciećwierz, *Polityka prasowa...*, s. 231.

²⁹ AAN, MIP, sygn. 912, k. 1–2. Lista dyrektorów podległych MIP; *40 lat...*, „Ocalić...”, s. 90; M. Kwaśniewski, *Kompendium...*, s. 6. A. J. Nowicki (1906–1982) — dziennikarz, członek PPR, po odejściu z PAP „Polpress” kierował Robotniczą Agencją Prasową, a następnie objął stanowisko red. nac. „Gazety Zachodniej”. Dane biograficzne na podstawie: AAN, KC PPR, sygn. 295/X-27, k. 46–47 oraz E. Ciborska, *Leksykon polskiego dziennikarstwa*, Warszawa 2000, s. 396–397.

³⁰ AAN, MIP, sygn. 912, k. 1–2; Por. E. Ciborska, *Polska Agencja...*, s. 176; T. Torąńska, *Oni*, Warszawa 1989, s. 409–426; S. Głąbiński, *PAP...*, s. 14–16.

³¹ W dniu 8 II 1945 A. J. Nowicki wydał w Lublinie rozkaz nr 10 o przeniesieniu agencji do Łodzi. Jednocześnie do Warszawy 9 II 1945 r. wyjechała dwudziestopięcioposobowa grupa pracowników „Polpressu”, wśród których znajdowała się również Julia Mincowa. AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/1, k. 7–8

na mocy zarządzenia nr 36 z dnia 26 V 1945³². Stopniowo agencja obejmowała swoją działalnością cały obszar wyzwolonej Polski, stanowiąc dla ówczesnych wydawnictw prasowych podstawowe źródło informacji krajowych, a zwłaszcza zagranicznych, odbieranych przez radio za pośrednictwem TASS i przez własną stację podsłuchową. Poniżej zamieszczamy fragment pisma A. J. Nowickiego z dnia 16 III 1945 skierowanego do szefa Ministerstwa Informacji i Propagandy S. Matuszewskiego³³:

Melduję p. Ministrowi, że zgodnie z Jego wskazówkami Polska Agencja Prasowa „Polpress” objęła od dnia 1 marca swą działalnością cały obszar wyzwolonej Rzeczypospolitej Polskiej. (...)

W związku z przeniesieniem centralnych gazet republikańskich do Łodzi tamże znajduje się chwilowo siedziba Centrali P.A.P. „Polpress”. Oddziały „Polpressu” są uruchamiane w następujących miastach: Warszawa-Praga, Lublin, Kraków, Katowice, Sosnowiec, Poznań, Bydgoszcz, Toruń, Inowrocław, Włocławek, Łódź, Kielce. Specjalni korespondenci „Polpressu” znajdują się poza tym w Białymstoku i Rzeszowie oraz w innych miastach powiatowych. Na terenie Bydgoszczy ponadto została stworzona specjalna grupa operacyjna „Polpressu”, która z chwilą zajęcia Gdańska i Gdyni wyruszy do tych miast w celu założenia tam Oddziałów P.A.P. „Polpress”...³⁴

Równocześnie z tworzeniem oddziałów terenowych rozbudowywano sieć placówek zagranicznych, pełniących zarazem funkcję tymczasowych przedstawicieli dyplomatycznych PKWN, a następnie Rządu Tymczasowego. Według stanu na dzień 31 XII 1945 roku poza Centralą w Warszawie dysponowano 14 oddziałami terenowymi w kraju, oddziałem zagranicznym w Moskwie i 19 placówkami zagranicznymi³⁵. Sieć informacyjna na terenie kraju, oprócz oddziałów terenowych, obejmowała również liczne grono korespondentów nieetatowych.

Od 1 I 1945 agencja prasowa „Polpress”, obok Polskiego Radia, Filmu Polskiego, Biura Podróży „Orbis” i Państwowych Zakładów Graficznych, wchodziła w skład państwowych przedsiębiorstw pomoc-

³² Tamże, k. 29.

³³ AAN, MIP, sygn. 903, k. 36. Organizacja i reorganizacja PAP „Polpress” i oddziałów terenowych.

³⁴ Wymieniony w dokumencie Oddział Morski PAP „Polpress” został uruchomiony 2 IV 1945. AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/1, k. 23.

³⁵ AAN, MIP, sygn. 176, k. 21; Por. Cz. Ziniewicz, *Pierwsze lata...*, s. 60–61.

nicznych podległych Biuru Przedsiębiorstw Ministerstwa Informacji i Propagandy³⁶. Teoretycznie „Polpress” podporządkowany był wyżej wymienionemu ministerstwu jedynie w sprawach organizacyjnych, faktycznie jednak tworzenie od podstaw nowego systemu obiegu informacji stwarzało układ całkowitej podległości. W takiej sytuacji trudno zgodzić się z poglądem wyrażonym przez M. Ciećwierza, że „nadзор Ministerstwa Informacji i Propagandy był w większości formalny, gdyż takie instytucje jak agencja prasowa «Polpress» i PAP, Polskie Radio i Film Polski były praktycznie samodzielne”³⁷. Biuletyny PAP podlegały codziennej kontroli Departamentu Prasy Ministerstwa Informacji i Propagandy oraz Centralnego Biura Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk przy Ministerstwie Bezpieczeństwa, przekształconego 15 listopada 1945 roku w Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk podporządkowany Prezydium Rady Ministrów³⁸. Po rozwiązaniu Ministerstwa Informacji i Propagandy kontrolę nad agencją z ramienia partii sprawował Jakub Berman — członek Biura Politycznego KC PPR, nadzorujący Biuro Prasy przy Prezydium Rady Ministrów. Istotną rolę w kontaktach z omawianą instytucją odgrywał również Wydział Propagandy KC PPR³⁹. Dodatkowo w sprawach dotyczących polityki zagranicznej agencja otrzymywała „wiązące instrukcje od Ministra Spraw Zagranicznych, bądź bezpośrednio, bądź za pośrednictwem Ministra Informacji i Propagandy”.

Na mocy dekretu Rady Ministrów z dnia 18 X 1945 agencja prasowa „Polpress” została przekształcona w Polską Agencję Prasową PAP o charakterze przedsiębiorstwa państwowego, którego podstawę finansową stanowiły w 70% dochody własne i w 30% dotacje Skarbu Państwa. Na mocy artykułu 11 wyżej wymienionego dekretu, ogłoszonego przez prasę w dniu 26 X 1945 przejęto na własność „cały majątek ruchomy i nieruchomy przedsiębiorstwa państwowego Polska Agencja Telegraficzna (PAT), znajdujący się w kraju i za granicą”. Zapis ten miał tylko teoretyczne znaczenie, gdyż w rzeczywistości po PAT, zamiast spodziewanego majątku, pozostały jedynie zobowiązania pieniężne, m.in.

³⁶ A. Krawczyk, *Pierwsza próba...*, s. 19. Wstęp do inwentarza zespołu akt MIP 1945–1947, s. 3–5.

³⁷ M. Ciećwierz, *Polityka prasowa...*, s. 22.

³⁸ AAN, MIP, sygn. 159, k. 1.

³⁹ A. Kozieł, *Prasa w latach 1944–1989*, [w:] *Prasa, radio i telewizja w Polsce. Zarys dziejów*, Warszawa 1989, s. 119.

spłata weksli na sumę 8035 zł w Banku Gospodarstwa Krajowego⁴⁰. Ustalono, że na czele agencji stoi dyrektor, powoływany i zwalniany przez Prezesa Rady Ministrów, na wniosek Ministra Informacji i Propagandy. W analogiczny sposób powoływano również czteroosobową Radę Nadzorczą PAP, nadzorującą gospodarkę agencji i składającą sprawozdania Ministerstwu Informacji i Propagandy⁴¹. We wrześniu 1945 roku legalizując dotychczasową praktykę, dyrektor Polskiej Agencji Prasowej nakazał sygnowanie depesz agencyjnych: PAP-Polpress, bez kropek przy skrócie PAP i bez cudzysłowu przy słowie „Polpress”⁴². Na skutek uchwały Rady Ministrów o powołaniu do życia Polskiej Agencji Prasowej PAP odpadła dawna nazwa „Polpress”.

Pierwszy etap pracy omawianej instytucji zakończył się z dniem 1 XI 1945 roku wraz z przejściem przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych zadań związanych z propagandą zagraniczną. Odtąd formuła PAP polegać miała przede wszystkim na dostarczaniu serwisu bieżących informacji zagranicznych prasie krajowej⁴³. Jako agencja rządowa od początku swego istnienia spełniała rolę informacyjno-propagandową, wynikającą z przyjęcia zasad tzw. leninowskiej teorii prasy nowego typu. Zgodnie z założeniami propagandy socjalistycznej informacja miała być nie tylko aktualna, ale przede wszystkim zaangażowana, czyli przekazywana w określonym celu i selektywna⁴⁴. Przekazywane fakty podlegały ścisłej reglamentacji, o czym świadczy wymownie fragment zarządzenia dotyczącego osadnictwa na Ziemiach Odzyskanych wydanego przez A. J. Nowickiego 12 IV 1945⁴⁵.

Negatywnych faktów do materiału naszego wprowadzać nie należy. Podobnie też zrażać zbędnymi przeciwnościami ani trudnościami na odcinku tej akcji, przeszkody należy nam podać poufnie.

W omawianym okresie w serwisach agencyjnych nie istniał żaden rozdział pomiędzy przekazywaną informacją a komentarzem, co w konsekwencji prowadziło do politycznej manipulacji. Sposób pracy oma-

⁴⁰ AAN, URM, sygn. 15/40, t. II, k. 5.

⁴¹ AAN, MIP, sygn. 903, k. 16–17.

⁴² M. Kwaśniewski, *Kompendium...*, s. 50.

⁴³ AAN, MIP, sygn. 176, k. 22, 63.

⁴⁴ *Teoria i praktyka propagandy*, red. A. Kosseski i S. Kuśmierski, Warszawa 1985, s. 69; S. Kuśmierski, *Propaganda polityczna Polskiej Partii Robotniczej w latach 1944–1948*, Warszawa 1976, s. 34–46.

⁴⁵ AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/1, k. 30.

wianej agencji charakteryzuje cytowany poniżej fragment sprawozdania z działalności za październik 1946 roku⁴⁶.

Materiał napływający z ośrodków przemysłowych ujmujemy w przejrzyste zmontowanych odcinkach wedle tematu, porzucając dawną metodę informowania systemu „bieżącej taśmy”, czyli rejestrowania każdego zjawiska tak, jak do nas dochodzi. (...) Zjawiska w wielkiej polityce światowej rozpracowujemy drogą wywiadu z działaczami politycznymi. (...) Doniosłe problemy odbudowy kraju i stolicy w szeregu skoordynowanych notatek sprawozdawczych — częstokroć z naświetlającym komentarzem — zostały ujęte konstruktywnie, mobilizując energię społeczeństwa. (...) Unikając publicystyki właściwej — która naszym zdaniem winna stanowić domenę Dziennika — nie zrzekamy się ze swej strony sugerowania istotnego znaczenia oderwanej informacji, poprzedzając ją krótkim wstępem powołanego do tego specjalisty z personelu naszej redakcji. Odnieśliśmy wrażenie, że ten sposób nie minął się z celem.

W połowie 1945 roku na wniosek Julii Minc w agencji utworzono specjalny Wydział Społeczno-Polityczny, którego kierownictwo objął Jan Balicki, późniejszy redaktor naczelny „Monitora Polskiego”. Do zadań tego wydziału należała sprawozdawczość dotycząca: KRN, Prezydium Rady Ministrów, partii politycznych, organizacji społecznych, związków zawodowych, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Bezpieczeństwa, Ministerstwa Sprawiedliwości, Ministerstwa Obrony Narodowej, Ministerstwa Informacji i Propagandy, Ministerstwa Zdrowia oraz adiustacja materiałów społeczno-politycznych nadesłanych z oddziałów terenowych agencji⁴⁷. Status agencji rządowej sprawiał, że:

...było to z mocy ustawy i faktycznie, monopolistyczne źródło informacji o wydarzeniach w kraju i na świecie. Ten monopol rozciągał się również na wymianę informacji z agencjami zagranicznymi, do których i od których informacje przechodzić musiały wyłącznie przez PAP (...) Liczne sita kontrolne, przez które musiała przedzierać się informacja, wraz z technicznym zapóźnieniem agencji sprawiały, że złośliwi odczytywali skrót PAP jako: powolna agencja propagandowa.⁴⁸

Profil działalności agencji jako instytucji powołanej przez rząd do zbierania i udzielania informacji prasowych ostatecznie ustalił się w la-

⁴⁶ AAN, MIP, sygn. 176, k. 52.

⁴⁷ 40 lat..., „Ocalić...”, s. 55.

⁴⁸ I. Rutkiewicz, *Agencje prasowe...*, [w:] *Media i dziennikarstwo...*, s. 78.

tach 1945–1946. W tym okresie podpisano również większość umów w celu wzajemnej wymiany informacji z agencjami zagranicznymi: TASS, Reuter, TANJUG, AFP⁴⁹.

Do najważniejszych zadań PAP należało wydawanie biuletynów przeznaczonych dla prasy, urzędów państwowych i instytucji. Poziom ówczesnej służby informacyjnej i zarazem sposób reglamentacji informacji odzwierciedlały przede wszystkim dwa najważniejsze biuletyny codzienne: „Biuletyn Informacyjny” i „Biuletyn Specjalny”⁵⁰.

„Biuletyn Informacyjny Krajowy” był wydawany przez Redakcję Krajową z przeznaczeniem dla prasy i Polskiego Radia, w objętości ponad 50 kartek starannie wyselekcjonowanych informacji zgrupowanych w pięciu zasadniczych działach: ogólny, gospodarczy, rolny, kultura i sztuka oraz sport. Podlegał codziennej kontroli Departamentu Prasy; dla obsługi przedstawicielstw zagranicznych oraz korespondentów prasy zagranicznej „Biuletyn Informacyjny” wydawany był także w języku angielskim, francuskim i rosyjskim. Liczył przeciętnie 11 tys. słów dziennie.

„Biuletyn Specjalny” — przeznaczony dla wąskiego kręgu odbiorców — zawierał ściśle tajne informacje dotyczące aktualnej sytuacji w kraju i za granicą. Dzielił się na dwa działy: „Sprawy polskie” i „Sprawy zagraniczne”. Na treść pierwszego działu składała się szczegółowa analiza artykułów z prasy zagranicznej i serwisów agencyjnych dotyczących sytuacji społeczno-politycznej w Polsce. W omawianym okresie najczęściej powoływano się na źródła brytyjskie (Reuter, „Daily Telegraph”, „The Times”, „The Daily Herald”), amerykańskie („New York Daily Worker”, „New York Herald Tribune”), francuskie („Le Monde”, „Le Figaro”, „Le Populaire”, „Combat”, „L’Aube”, „Liberation”, „L’Humanite”, „Le Parisien Libéré”), i włoskie („Il Popolo”)⁵¹.

„Biuletyn Specjalny” wydawany był sześć razy w tygodniu przez Redakcję Zagraniczną. Liczył przeciętnie 8 tys. słów dziennie. Został zorganizowany w okresie łódzkim przez Antoniego Kazimierza Marianowicza, dziennikarza związanego w późniejszym okresie ze „Szpilkami”. Formalne kierownictwo biuletynu sprawował profesor anglistyki A. Sakowicz, który nie brał jednak udziału w jego redagowaniu.

⁴⁹ AAN, MIP, sygn. 176, k. 23.

⁵⁰ Tamże, k. 21–22; ANN, MIP, sygn. 159, k. 1. Sprawozdanie z działalności Departamentu Prasy 1945–1946.

⁵¹ Tamże, sygn. 750.

Początkowo poufny „Biuletyn Specjalny” redagowano opierając się na nasłuchu obcych stacji radiowych, głównie BBC⁵². Z czasem jako źródła informacji zaczęto także wykorzystywać wiadomości otrzymane od korespondentów własnych, serwisy agencji państw zachodnich i prasę zagraniczną. Od 1946 roku zawarty w nim materiał zaczęła sporadycznie wykorzystywać również prasa, wyłącznie jednak dla artykułów o charakterze publicystycznym. „Biuletyn Specjalny” zorganizowano na wzór „Biuletynu Wewnętrznego” PAP „Polpress” wydawanego w Moskwie i przeznaczonego wyłącznie do użytku służbowego⁵³.

Oprócz wyżej wymienionych biuletynów codziennie ukazywały się: „Zagraniczny Biuletyn Informacyjny”, „Biuletyn angielski Morse’a”, „Dyktańdo Radiowe PAP” (o godzinie 23.30) i raz w tygodniu „Biuletyn Młodzieżowy”. Ważne źródło informacji PAP stanowiły gotowe biuletyny przygotowywane przez referaty prasowe poszczególnych ministerstw i instytucji państwowych⁵⁴. Biuletyny informacyjne wydawały również najważniejsze oddziały terenowe w Lublinie, Krakowie, Poznaniu i Bydgoszczy. Nie oznaczało to jednak samodzielnego informowania prasy, a jedynie rozprowadzanie wiadomości otrzymanych z Centrali za pośrednictwem poczty, telefonu oraz dyktanda radiowego⁵⁵.

W omawianym okresie bezpośrednie połączenia dalekopisowe łączyły Centralę agencji z Łodzią, Krakowem, Katowicami i Bydgoszczą. W latach 1944–1945 z powodu trudności z łącznością ani gazety, ani komunikaty PAP nie docierały na prowincję⁵⁶. Jeszcze na początku 1946 roku informacje agencji, oprócz prasy stołecznej i Polskiego Radia, odbierało zaledwie 27 pism terenowych i 12 tygodników. W celu usprawnienia i intensyfikacji służby informacyjno-propagandowej opracowano założenia trzyletniego planu inwestycyjnego PAP na lata 1947–1949, przewidującego m.in. utworzenie centrali dalekopisowej w Warszawie, obsługującej bezpośrednio nie tylko oddziały terenowe, ale również redakcje pism stołecznych i wojewódzkich⁵⁷. Poważne trudności dotyczyły także łączności zagranicznej. Aż 80% podawanych przez PAP

⁵² 40 lat..., „Ocalić...”, s. 48–49.

⁵³ AAN, PAP „Polpress”, sygn. 1/7, k. 1–10.

⁵⁴ „Ocalić...”, s. 21.

⁵⁵ AAN, MIP, sygn. 176, k. 23, 64.

⁵⁶ S. Ziemiałk, *Niezapomniane dni*, „Prasa Polska” 1949, nr 7/49, s. 11–12.

⁵⁷ AAN, MIP, sygn. 885, k. 1–9. Trzyletni plan inwestycyjny PAP 1947–1948. Szerzej na temat rozbudowy bazy technicznej napisał Cz. Ziniewicz, *Pierwsze lata...*, s. 71–74.

informacji zagranicznych pochodziło z nasłuchu radiotelegraficznego agencji Reuter, TASS, United Press, Associated Press, AFP, TANJUG, pozostałe 20% informacji stanowiło dyktando TASS. Agencja odbierała ponadto stenograficzne wiadomości podawane z Londynu i Moskwy przez swe placówki zagraniczne⁵⁸.

Oprócz wymienionych wcześniej biuletynów, PAP od 29 X 1946 roku wydawała na prawach rękopisu „Biuletyn Giełdowy”, którego wyłącznymi odbiorcami były instytucje zainteresowane notowaniami giełdowymi walut i kruszców, m.in. Ministerstwo Skarbu, Ministerstwo Przemysłu, Ministerstwo Apropowizacji i Handlu, Polski Bank Narodowy⁵⁹. Z czasem zaczęto wydawać odrębne „Biuletyny Giełdowe Krajowe” i „Biuletyny Giełdowe Zagraniczne”.

Omawiając działalność wydawniczą PAP nie sposób pominąć wydawanego od 15 IV 1945 roku „Monitora Polskiego” — dziennika urzędowego Rzeczypospolitej Polskiej, wydawanego pod takim samym tytułem w dwudziestoleciu międzywojennym przez PAT⁶⁰. Prawo wydania pisma było zastrzeżone dla omawianej agencji w art. 2 Statutu Organizacyjnego tej instytucji. „Monitor Polski”, został objęty specjalnym nadzorem Prezydium KRN, Prezydium Rady Ministrów oraz Ministerstwa Sprawiedliwości. Jego rozwój poważnie ograniczały zarówno trudności techniczne, jak również typowy dla okresu powojennego drastyczny brak papieru. W przeciwieństwie do przedwojennego „Monitora” wychodzącego sześć razy w tygodniu pismo ukazywało się nieregularnie i w małej objętości. Centrala pisma mieściła się aż do końca 1946 roku w Łodzi przy ul. Piotrkowskiej, natomiast w Warszawie funkcjonował jedynie oddział terenowy. Niepowodzeniem zakończyła się próba przeniesienia „Monitora Polskiego” z łódzkiej drukarni „Czytelnika” do Państwowych Zakładów Graficznych w Warszawie. Dziennik urzędowy zaczął ukazywać się z większą częstotliwością dopiero od września 1945 roku z chwilą przeniesienia drukowanego w „Czytelniku” „Robotnika” do stolicy. W dalszym ciągu „Monitor Polski” był dziennikiem jedynie z nazwy, gdyż wydawano go 3–4 razy w tygodniu w nakładzie 6 tys. egzemplarzy. Mimo to obok „Biuletynu Informacyjnego” i „Biuletynu Specjalnego” stanowił najważniejsze źródło dochodów własnych agencji, gdyż poza treścią najważniejszego

⁵⁸ AAN, MIP, sygn. 176, k. 23.

⁵⁹ Tamże, k. 13.

⁶⁰ Por. E. Rudziński, *Informacyjne agencje...*, s. 182.

„Działu Urzędowego” zamieszczano w nim liczne ogłoszenia prywatne⁶¹. W okresie łódzkim redaktorem naczelnym „Monitora Polskiego” był Jan Urbach, w latach 1925–1939 związany z „Głosem Porannym”⁶².

Mało znaną formę działalności agencji wynikającą z jej uprzywilejowanej pozycji stanowiło pośredniczenie na prawach wyłączności w przyjmowaniu ogłoszeń od instytucji, urzędów i przedsiębiorstw państwowych, znajdujące się w gestii Biura Ogłoszeń i Reklam PAP, które rozpoczęło działalność z dniem 1 IX 1945 roku⁶³. BOiR PAP funkcjonowało na zasadach państwowego przedsiębiorstwa handlowego, a jego podstawę prawną stanowiło zarządzenie nr 47 Prezesa Rady Ministrów z dnia 3 IX 1945. Pierwowzorem tej wyspecjalizowanej agencji PAP było utworzone w 1924 roku analogiczne biuro PAT, posiadające monopol na pośrednictwo w umieszczaniu w prasie ogłoszeń urzędów państwowych⁶⁴. Zakres działania BOiR obejmował również pośrednictwo we wszystkich dziedzinach reklamy, z reklamą prasową łącznie. Mimo iż lata powojenne nie sprzyjały rozwojowi reklamy, PAP oferowała komercyjne usługi w postaci⁶⁵:

- fachowych porad z dziedziny reklamy i propagandy gospodarczej,
- sporządzania kosztorysów i planów kampanii reklamowych,
- projektowania tekstów, rysunków,
- propagandy ogłoszenia prasowego,
- organizacji akwizycji ogłoszeń dla wydawnictw specjalnych: urzędowych ksiąg adresowych, informatorów, kalendarzy, książek telefonicznych,
- wydawnictw własnych informacyjno-ogłoszeniowych,
- reklamy plakatowej w środkach komunikacji miejskiej, na przystankach, w kinach itp.

Na wzór przedwojennego biura ogłoszeń i reklam, oprócz działalności ogłoszeniowej, przeprowadzano również wielkie kampanie reklamowo-propagandowe. Jesienią 1945 roku przyjęto m.in. zlecenia na

⁶¹ AAN, MIP, sygn. 176, k. 25, 33–35, 42, 49, 65–66. Początkowo przyjmowano tylko ogłoszenia urzędowe, a z prywatnych jedynie o zgubieniu dokumentów. Cena ogłoszeń prywatnych wynosiła 1 zł za wyraz. Od 1 I 1951 r. prawo wydawania „Monitora Polskiego” przejął Urząd Rady Ministrów.

⁶² A. Ochocki, *Habemus...* „Prasa...” 1983 nr 8, s. 23.

⁶³ AAN, MIP, sygn. 176, k. 24. Szerzej o BOiR PAP piszę w artykule zamieszczonym w „Zeszytach Prasoznawczych”, Kraków 2001, nr 1–2, s. 93–96.

⁶⁴ Por. E. Rudziński, *Informacyjne agencje...*, s. 175–177.

⁶⁵ AAN, MIP, sygn. 176, k. 13–14, 60–66.

prowadzenie kampanii reklamowych od firmy E. Wedla, PKO, a także Polskiego Monopolu Spirytusowego. W następnym roku BOiR PAP wydało *Księgę adresową Wielkopolski i Ziemi Lubuskiej* oraz *Księgę adresową: Łódź Urzędowa, Społeczna, Przemysłowa, Handlowa*. W tym samym czasie opracowano działy ogłoszeniowe *Informatora Komunikacyjno-Turystycznego* oraz *Rocznika Przemysłu Odrodzonej Polski na rok 1946*. BOiR PAP było również inicjatorem akcji poszukiwania rozdzielonych wojną rodzin polskich, którą prowadzono wspólnie z placówkami zagranicznymi agencji.

Na przełomie lat 1945 i 1946 działalność Biura stała się przedmiotem ostrej krytyki ze strony wydawnictw prasowych, związanych z SL i SD. Główne zarzuty dotyczyły braku polityki ogłoszeniowej PAP, która zmuszona była dostosować się do żądań klientów wskazujących czasopismo, w którym miało się ukazać ogłoszenie. Henryk Dzendzel — przedstawiciel „Dziennika Ludowego” i Marek Arczyński z „Kuriera Codziennego” na forum IX sesji KRN domagali się cofnięcia okólnika przyznającego PAP wyłączność na ogłoszenia instytucji i urzędów państwowych. W obawie przed tendencyjnym podziałem ogłoszeń dla prasy wysunięto postulat pozostawienia pośrednictwa ogłoszeniowego wolnemu rynkowi⁶⁶. W tej sytuacji BOiR PAP wystąpiło z propozycją tzw. racjonalizacji pośrednictwa ogłoszeniowego⁶⁷. W dokumencie wymieniono zasadnicze powody zaistniałego konfliktu, jak również przedstawiono konkretne propozycje w sprawie możliwości uzyskania większych przydziałów ogłoszeń dla prasy. Według tego źródła w początkowym okresie działalności Biura Ogłoszeń i Reklam większość wydawnictw prasowych niechętnie przyjmowała ogłoszenia ze względu na ograniczone przydziały papieru. Z czasem, wobec trudnej sytuacji na rynku wydawniczym zaczęto dostrzegać możliwość pokrycia deficytu w rozbudowie niedocenianego dotąd działu ogłoszeniowego. Oczekiwania prasy przerastały jednak możliwości BOiR PAP, które faktycznie rozporządzało zaledwie 30% ogólnego obrotu ogłoszeniowego. Resztę stanowiły ogłoszenia otrzymywane przez wydawnictwa bezpośrednio od przedsiębiorstw i instytucji lub dostarczane przez spółdzielcze i prywatne biura ogłoszeń. PAP pozbawiona była przy tym prawa rozdziału ogłoszeń według własnego uznania, gdyż ten należał do

⁶⁶ AAN, KRN, sygn. 12, k. 475–478. Protokół z posiedzenia IX sesji KRN 29–31 XII 1945 i 2–3 I 1946.

⁶⁷ AAN, MIP, sygn. 903, k. 102–110.

zleceniodawców, czyli inserentów i tylko w nielicznych przypadkach Biuro otrzymywało możliwość swobodnego wyboru wydawnictwa. Sytuację dodatkowo komplikowały ograniczone możliwości budżetowe instytucji i przedsiębiorstw państwowych, zarządzenia komisarzy oszczędnościowych, jak również polityka ogłoszeniowa „Trybuny Robotniczej” w Katowicach, która z pominięciem BOiR PAP przejmowała całość ogłoszeń z górnośląskiego przemysłu ciężkiego. Przed 1926 z podobnymi problemami borykała się także Polska Agencja Telegraficzna. Po przewrocie majowym pośrednictwo ogłoszeniowe miało głównie aspekt polityczny, gdyż PAT nie tylko preferowała w przydziale ogłoszeń prasę sanacyjną, ale nawet w przypadku, kiedy przydzielała ogłoszenia prasie niesanacyjnej, stosowała zróżnicowany system prowizji⁶⁸.

W celu zwiększenia obrotu ogłoszeniowego PAP zgłosiła w Prezydium Rady Ministrów oraz Ministerstwie Przemysłu i Handlu wnioski zmierzające do rozszerzenia kompetencji Biura, przewidujące m.in. ustalenie sankcji dla tych urzędów i instytucji państwowych, które przy ogłaszaniu się pomijają pośrednictwo BOiR PAP oraz powołanie do życia komisji kontrolującej rozdzielnictwo ogłoszeń instytucji państwowych, złożonej z przedstawicieli wydawnictw⁶⁹.

Konflikt nie został rozstrzygnięty aż do końca istnienia BOiR PAP, które zostało rozwiązane przez Prezydium Rady Ministrów z dniem 31 XII 1948 na wniosek S. Wierbłowskiego. Posiadanie monopolu ogłoszeniowego przez przedsiębiorstwo państwowe zostało uznane za niezgodne z podstawami ustrojowymi państwa demokracji ludowej⁷⁰.

Do wyspecjalizowanych agend omawianej agencji działających w okresie istnienia Ministerstwa Informacji i Propagandy zaliczyć należy również Fotoagencję, która obsługiwała przede wszystkim okolicznościowe wystawy, stołeczne dzienniki oraz czasopisma ilustrowane, takie jak: „Żołnierz Wolności”, „Przekrój”, „Repatriant”⁷¹. Z powodu trudności technicznych nie powiodła się próba objęcia aktualnym serwisem zdjęciowym prasy prowincjonalnej. Rozwój Fotoagencji utrudniała ostra konkurencja z Agencją Fotograficzną Wytwórni Filmowej, która z czasem przejęła wszystkie ważniejsze zamówienia pochodzące m.in. od Ministerstwa Informacji i Propagandy, Ministerstwa Spraw Zagranicznych, Ministerstwa Zdrowia, PCK, „Czytelnika”, Spółdzielni

⁶⁸ E. Rudziński, *Informacyjne agencje...*, s. 174–201.

⁶⁹ AAN, MIP, sygn. 903, k. 102–110.

⁷⁰ AAN, URM, sygn. 16/103, k. 43.

⁷¹ AAN, MIP, sygn. 903, k. 115–117.

Wydawniczej „Książka” oraz ilustrowanych tygodników. W tej sytuacji, przy braku profesjonalnego sprzętu i odpływie wykwalifikowanej kadry, Fotoagencja zawiesiła działalność z dniem 1 VI 1946 roku⁷².

Oprócz Polskiej Agencji Prasowej w latach 1944–1946 w Polsce rozpoczęło działalność kilka innych agencji prasowych, które w obiegu informacji odgrywały jednak rolę drugoplanową. W Lublinie równocześnie z omawianą agencją powstała Agencja Prasowo-Informacyjna (API) o profilu bezpartyjnym, powołana do obsługi prasy „czytelnikowskiej”. API wydawała dwa biuletyny: „Serwis Depesz” i „Serwis Artykułowy”. Z jej usług korzystały dwa dzienniki centralne: „Rzeczpospolita” i „Życie” oraz około 10 gazet terenowych⁷³. W okresie „Polski lubelskiej” powstały również załóżki Żydowskiej Agencji Prasowej (ŻAP). W 1945 roku utworzono Zachodnią Agencję Prasową (ZAP) z siedzibą w Poznaniu, specjalizującą się w problematyce Ziem Odzyskanych. W rok później własne agencje prasowe powołały partie polityczne: PPR — Robotniczą Agencję Prasową (RAP) o charakterze publicystycznym, działającą w ramach wydawnictwa „Książka”, PPS — Socjalistyczną Agencję Prasową (SAP) w ramach wydawnictwa „Wiedza”⁷⁴. Do agencji o znacznie mniejszym zasięgu oddziaływania należały: Chłopska Agencja Prasowa, Spółdzielcza Agencja Prasowo-Informacyjna „Glob”, Polska Agencja Gospodarcza i agencja „Telepress”. W latach 1945–1946 z inicjatywy Kazimierza Zagórnego-Kretowicza rozpoczęto starania zmierzające do uruchomienia Morskiej Agencji Telegraficznej (MAT), które jednak nie doszły do skutku ze względu na niechętnie stanowisko GUKPPIW oraz Ministerstwa Żeglugi i Handlu Zagranicznego⁷⁵.

Po likwidacji Ministerstwa Informacji i Propagandy, która nastąpiła wkrótce po wyborach do Sejmu Ustawodawczego, Polska Agencja Prasowa przeszła pod bezpośredni nadzór Prezydium Rady Ministrów, faktycznie jednak kuratelę nad prasą i agencjami prasowymi przejął Wydział Propagandy KC PPR. W ocenie tej instytucji właściwą linię polityczną reprezentowała jedynie PAP, podczas gdy pozostałym agen-

⁷² Tamże, sygn. 177, k. 2–4. Sprawozdanie z działalności Agencji Fotograficznej Działu Produkcji Filmu Polskiego.

⁷³ AAN, KC PPR, sygn. 295/X-27, k. 23 Wydział Propagandy — Referat Prasowy; J. Centkowski, *Agencja Publicystyczno-Informacyjna (API)*, „Materiały Pomocnicze do Historii Dziennikarstwa Polski Ludowej”, Warszawa 1971, z. 1, s. 77–80.

⁷⁴ AAN, KC PPR, sygn. 295/X-27, s. 46–47a.

⁷⁵ AAN, URM, sygn. 5/326, k. 3.

cjom stawiano szereg zarzutów, m.in. ulegania „propagandzie anglosaskiej”, czy też naruszania tajemnic wojskowych. Z tego względu w 1947 roku rozważano koncepcję likwidacji odrębnej zagranicznej służby informacyjnej SAP i API, poprzez włączenie do służby informacyjnej PAP, pozostawiając w poszczególnych agencjach jedynie służbę informacyjną krajową i służbę publicystyczną⁷⁶.

Pośród polskich agencji prasowych najlepiej i najsprawniej pracuje PAP (...) API (agencja prasowa „Czytelnika”) pracuje słabiej, często dubluje PAP-a. Serwis informacyjny API cechuje dysproporcja na niekorzyść materiałów z ZSRR i krajów demokracji ludowej. SAP (agencja prasowa PPS) cechuje duże nasilenie zbędnego i szkodliwego materiału anglosaskiego i tendencja sprzyjająca prawicy socjalistycznej. ZAP (Zachodnia Agencja Prasowa) w naświetleniu spraw niemieckich postępują się przeważnie źródłami anglosaskimi i często w sposób zawoalowany propaguje koncepcje anglosaskie, zwłaszcza federalizację Niemiec. Wojsko zwraca uwagę, że wiele z wiadomości ZAP-u może służyć jako materiał informacyjny obcemu wywiadowi.

Reasumując, należy stwierdzić, że profil działalności PAP „Polpress” ukształtowany w latach 1944–1947 przetrwał w zasadzie w niezmiennym kształcie aż do początków transformacji mediów. W omawianym okresie równoległe ze strukturami agencji tworzone były nowe modele obiegu i reglamentacji informacji, w którym kluczową rolę przypadła omawianej instytucji. W pracy agencyjnej uwagę zwraca przejście od informacji wojskowej do cywilnej, jak również rozbudowana strona komercyjna działalności.

⁷⁶ AAN, KC PPR, sygn. 295/X-26, k. 42.